O N D V E Z É R U N O K Á J A

Hazafiatlan és nemzetközi költészet az Adyé, ez a vád. Mindenekelőtt bizonyos, hogy ilyen vád nem érheti Ady költészetének műformáját, költői nyelvét és gondolkozásának alapjait. Annyira nem, hogy ezek miatt el sem igen tudom képzelni Adynak idegen nyelvekre való sikeres fordításait. Nincs egyetlen költőnk sem, akinél a belső tartalom annyira elválhatatlan egységet képezne a gondolatok kifejezési módjának, a műformának és a költői nyelvnek sajátosan magyar és ezért minden más náció szemében örökre idegen köntösével, mint épen Adynál. Hiszem is, hogy idegen nyelven Ady sokkal kevesebbetmondó, s talán a legjellegzetesebb pontokon egyenesen semmitmondó, épen a jelzett sajátossága miatt. Anélkül, hogy filológiai, vagy etnográfiai eszközökkel vizsgálgatnók ezt a költészetet, bizonyos, hogy *magyarul* gondolkozó és beszélő emberre az ösztönösség biztonságával és hatalmával gyakorolja az az ősi, örök magyarság uralkodó hatását. Igy csak magyar lélek beszélhet, így csak magyar gondolkozásra simulhat a nyelv magyar ruhája, ez a költő nem mesterkedéssel, nem is egy régi magyar nyelv tudatos utánzásával, hanem vére és lelke szerinti ősösztönnel beszéli az örök magyar nyelvet, amely régibb és mégis újabb a nyelvújítás által meggyökértelenített irodalmi beszédnél s mivel a réginek újjáteremtő hatalmával teljes, benne érezzük minden mézét és illatát a régnyílt virágoknak, anélkül, hogy elszáradt csokrot szagolnánk. A multnak nem a szénája, hanem a lelke illatozik benne és ez a lélek ma is és a jövőben is az

egyedüli teremtő tényezője a magyar nyelvnek s akiben ez megvan, az *tud* magyarul beszélni ősi természetes szépséggel és mégis az újság és ifjúság friss elevenségével. Ezért van, hogy Adyt olvasva, egyszerre közel érezzük magunkhoz a régebbi költőket, Balassit, a kurucokat, Csokonait s egyszerre fakóbbaknak és avultabbaknak látjuk az újabbakat, még Petőfit, Jókait is. Az az egy bizonyos, hogy aki Adyt hallja, az, ha ösztönösen magyar a lelke, ha erőszakkal nincsen megrontva a hallása és ha nem hazudik, minden reflexiót felülhaladó és feleslegessé tevő bizonyossággal tudja, hogy magyar lélek gondolkozásának és érzéseinek magyar muzsikáját hallja.

Mivel ezen a helyen épen erre az ösztönös, elsődleges és ezért győzhetetlen hatásra fektetem a fősúlyt, ezuttal mellőzni kívánom Ady gondolkozási formáinak, verstechnikájának, szóképeinek és nyelvzenéjének magyarosságát fejtegetni és bizonyítgatni, pedig nagyon kecsegtető és hálás feladat lenne.

Sietek azonban rátérni a hazafiatlanság és magyartalanság vádjának tartalmi vizsgálatára. Ady 12 verses kötetében a Versektől az Utolsó Hajókig körülbelől 120 olyan jellemző darabot találtam, amelyeket ennél a vádnál figyelembe kell venni, hogy teljes és ne a kikapdosott részletekből összetákolt képünk legyen Ady magyarságáról. Ezeket a verseket könnyebbség okáért három csoportra osztom. Az elsőbe tartóznak azok, amelyekben Ady a maga sorsában a *magyar költő sorsát* énekli meg. A másodikba azok, amelyekben a *Magyarság, Magyarország és a magyar nemzet* tragikus végzetét siratja, jövendöli, átkozza meg. A harmadikba azokat sorolom, amelyek, természetesen már kevesebb egyöntetüséggel és osztályozhatósággal arra vetnek világot, *miben látta Ady* nemzetének bűneit és miben látta, ha látta, jövendőjének új lehetőségeit? Ez a cso-

port, mondhatnám, az Ady költészetének *szociális tartalmát* volna hivatva kifejezni.

Az első csoport versei arról szólnak: *ki ő? milyen világba érkezett? kik és hogy fogadták? kikkel rokon? mire van elrendelve?*

A „Góg és Magog fia”, a „Hepehupás vén Szilágyban”, az „Ond vezér unokája”, a „Tisza parton” c. verseiben előttünk áll az a sajátos költői öntudat, amely Adyt jellemzi és el is különíti többi költőinktől. Ő az ősmagyar, aki Verecke híres útján jött és fülébe még ősmagyar dal rivall, lelkének ősi gyökerei a „szent Napkelet”, a Gangesz partjaiból nőttek ki, a szíve egy nagy harangvirág, mely ősi, napkeleti titkokat és álmokat tudna finom remegések erejével kizengeni... de ez a csodavirág a magyar földben, a hét szilvafa árnyékában elültetve parasztzsálya lett és úgy aludt át ezer évet. És ezalatt a hosszú álom alatt jaj, bús csoda történt vele. Álmai nem az ősi keletre, hanem az új Nyugatra vitték el, álom közben megtelt a nyugat illatával s mikor most ezer év multán fölébredt, nem parasztzsálya többé, de nem is gángeszi harangvirág, hanem búsfürtű krizántém, napnyugati virága a halálnak. „Oh jaj nekem, hogy fölébredt hepehupás vén Szilágyban”. Ennek a költői öntudatnak kettős tragikuma van: Ady virágképeivel kifejezve az egyik az, hogy a gangeszi harangvirágnak a magyar talajban parasztzsályává kell lennie, a másik pedig az, hogy ennek az elkorcsult virágnak nincs más megváltása, csak az, hogy ha átváltozik, napkeleti lelkével bús nyugati halálkrizantémmá kell változnia, szép, de átkozott, halálos, egész lényével ellentétes, beteg virággá. Tehát megmaradni parasztzsályának? Nem, ez maga volna a kárhozat, a „gémes kút, malom alja, fokos, sivatag, lárma, durva kezek”, a „vad csókok, bambák, álombakók” szörnyű környezetében. Nincs mit keresnie a

Tisza-parton szent Kelet virágának, mert semmí közössége nincs lélekben azokkal, akik itt élnek. És bús nyugati halálvirágnak lenni, egy szörnyű kényszer súlya alatt: ez a másik átok. Lelke szerint, vére szerint a legigazabb magyarnak lenni, mégis a magyarságtól végzetesen idegennek lenni: ez a tragikus öntudat, amely Adyt jellemzi. Egy másik költői vizióban, egyikében a legmegrázóbbaknak, az „Ond vezér unokájában" Ady félelmes tisztasággal fejezte ki ezt a tragikus öntudatot:

Egy nagy tivornyán borral, vérrel
Idéztem a halottakat
S találkoztam vad Ond vezérrel.

Nyeregben ült kozák ló hátán,
Rabolt ló hátán dölyfösen
S én elhűltem ős szine láttán.

Hiába akarnám, szeretném,
Nincsen hozzá semmi közöm,
Más a szemem, gerincem, eszmém.

Más a lovam, a vérem, álmom,
Tőle jövök és idegen
Az én ősöm, fajtám, királyom.

Ilyen bánat-folt nincs fölvarrva.
E kerek földön senkire,
Csak fajából kinőtt magyarra.

Ez a költői öntudat teljesen új a magyar irodalomban. A nagy nemzetiek közül pld. Petőfi sokszor hangot adott, hol lángoló haraggal hol metsző gúnnyal, hol elégikus borongással a magyarság abbeli szomorú

állapotának, hogy az ősi nagyság erényeitől elesett, a nyugati kultura nagyságaihoz pedig nem tudott felemelkedni, de ezt mindig, mint *szemlélő* tette, mint olyan, aki önmagában nem érzi az ebből fakadó tragikus meghasonlást, Ady ellenben *azonosította magát és önkikében élte át s mint saját tragikumát* jajgatta el annak a nemzetnek végzetét, amely „nem tud se élni, se halni". Az ótestamentum nagy prófétái között is mindenik ostorozta népe bűneit, de a legtöbb kívülről és felülről, az egyetlen Jeremiás volt az, aki önmagában élte át Isten és a nép akaratának összeütközését és személyi élményévé tette népe tragédiáját. Költőink között Adyé volt az a történeti hivatás, hogy a Kelt és Nyugat között se keleti, se nyugati „fél embernek, fél nemzetecskének" maradt népe tragikumát, mint a *saját* sorsát, átélje és kijajgassa. De ennél még tovább is ment a maga bús, krizantém-végzetének terhe alatt. Lelkében *szakított* Napkelettel, és a Nyugat lelkét lehelte magyar sivatagra. És itt kezdődik az ő külön magyar tragédiája. A magyar puszta gúnyos, hideg szele visszafújta a Nyugat illatát és nem fogadta el, ugyanakkor azonban örök gyökérszálakkal lefogta, magához pányvázta és nem engedte el hűtlennek mutatkozó fiát. És megkezdődik a dacos, vad, önmagát tépő, hasztalan tusa a *magyar ugarral.*

Adynak azok a versei, amelyek azt a magyar világot mutatják, amelybe ő a Nyugat lelkével érkezett, végtelen keserüek és vadúl lázadozók, sokszor épen ezért túlzók és igaztalanok s ezek keltették ellene a hazafiatlanság legélesebb vádjait. Ez a világ a „híres magyar Hortobágy", ahol „csorda-népek" élnek és lelegelik a költő szívében nyíló virágokat, „itt nem lehet énekelni, csak káromkodni, vagy fűtyörészni", ha a; „piszkos, gatyás, bamba társakat s a csordát" látja a költő. Ez az ország a „rokkantak halma", ahol „aki

nagysorsra vágyik, rokkanva ér el az éjszakáig.” Itt nem érdemes egyébért énekelni, csak „átok-zenének, csalogatónak”, hogy „hadd jöjjön más is, rokkanjon más is, pusztuljon más is.” (Ének a porban.) „A lelkek temetője”.

Ez a szomoru magyar róna,
Halálszagu, bús magyar róna,
Hány megölt lélek sikoltott
Bús átkot az egekig róla.

Óh, boldogok itt, kik nem éltek,
A legkülönbek sohse éltek,
Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek.

Amit Petőfi még nagy általánosságban panaszolt arról, hogy „a költő és a sorsharag egy anyaméhből született”, az Adynál már szörnyen konkretizált, fájó gúny: a költőről, aki Napfényországból a hazai árokba vágyik meghalni:

Hajh, Erdélyország határszéle,
Hajh, régi, híres, bús Magyarország,
Jól hal meg ott a lantos-féle

Volt, amíg élt, országút vadja,
De ha az erő elfut inából,
Hazafias árok fogadja.

Álomlátó szeme meredten
Bámúl a nagy, szürke magyar égre,
Már nem könnyes s nem félve rebben

Otthon süti végre magyar nap.
Otthon álmodik Napfény-országról
S kik rácsapnak: hazai varjak.

Igy van ez a „magyar ugaron”, ahol az elvadult tájon égig érő gizgazok húzzák le és fedik be azt, aki a föld alvó lelkét keresi.

Természetes, hogy Ady összeütközése a magyar ugarral elsősorban irodalmi téren történt s csak később kapott szociális és politikai színezetet is. Azért haragja elsősorban azok ellen az irodalmi körök és tényezők ellen fordul, akik nem ismerik fel benne az új sorsát-élőt, a XX. század vigasztalan öntudatra ébredt igaz magyarját s a költészet nevében támadják és akarják megfojtani. A „Búcsú Siker-Asszonytól” című versében ezt az irodalmi blokkot „a tilinkós álparasztok, a nyafogó ifjú vének, a finom kulturlegények, az ügyes kellner-had és a cenkek” díszjelzőivel illeti, kifejezésre akarván juttatni ezzel a népies-nemzeti költészet csődjét, s a szentimentális és erőtlen zsúrköltészet silányságát. A magyar Olimpusz alatt tanyázó „gémek”-et ádáz jellemzéssel „nagy akaratú, zsombéklakású, nagyétű, nagylábú, éhes, vén, nagymerészségű és kísvágyú, sánta, halászó, hizlalt, nagynyakú, tágcsőrű homálymadarak”-nak nevezi. Az ő Pegázus-lelke „véres, tajtékos, pányvás mén” gyanánt vergődik a magyar Mezőn, ahol megkötözik a lelket a gonosz kezek, ő a „Magyar Messiások” szomorú seregének a vezére, akik ezerszer is meghalnak, de üdve nincs a keresztjüknek, mert nem tehettek semmit az ál-Messiások miatt. Lelke a nagy pusztában, a fojtogató hurokban rokonokat keres és a múltból a jó Ilosvai Selymes Péter, Csokonai Vitéz Mihály és Vajda János árnyai intenek feléje, mint az örök, bús egyedüliség nagy magyar titkának martírjai, akik közül az első szintén „itt álmodott és sínylett, álmodott, sírt, ösztönzött”, mint ő, a másodiknak szomorú halála órájában ő, Ady jelent meg, mint késői, szomorú sarja, a harmadik pedig fejére idézi csontkezével a végzetet:

Akkor is úgy volt: s frász törhette ki
A dal és szépség nyugtalan magyarját,
Mert úgy van igaz magyarság szerint,
Ahogy cúdarok és urak akarják.
Mert úgy van most is, kis, szamár gazok
Fojtják el, fogják az Isten nővényét:
Magyar és vátesz, ez épen elég,
Hogy honi késsel szent szívén dőfőljék.

Az a visszaútasítás és kárhoztatás, ami érte, egy pillanatra a menekülés vágyát ébreszti benne a dacos Hunniából, ebből a rossz magyar világból, amely „álmodva vívja a régi csatát” s nem veszi észre az új idők feje fölé gyülekező végzetét, amely az új költő lelkéből fölsíró s hozzákiáltó dalai helyett „veri a Jövőt, balladát akar, balladát, balladát”, a hitelét vesztett, idegenné lett, megavult nemzetieskedő költészet immár meddő hagyományait. „A sejtő, beteg és finom dal” itt nem kell senkinek, tüzbe dobhatja a dalai könyvét az új költő. „Pocsolyás Értől elszakadt legény, Menekülj, menekülj.” Majd ép ellenkezőleg dac és gőg ébred benne „a pogánymódra rátörő kicsi, magyar világ” ellen, melynek odavet dalt, életet és dicsőséget, „de az igaz: az én vagyok, de a magyar: az én vagyok.” „Ugyis eldoblak”, mondja szánó gőggel a Magyar Helikon hervatag szekfüjének. „Fenének kellett, amit adtak, És az se, amit megtagadtak, Kicsi virág, szegény virág, Hagyjatok meg úrnak, Magamnak.” Ez a keserű gőg lekicsinyli azt a népet és költőit, akik az ő jöttéig még sírni sem sírhattak szépen. „Én siratom magam s a népem... De ha megúnom átallépem.” Lomnicon, Tátrán, Karszton már átrepűlt s nem lelkesült érettük. A „csúcson, majd talán megáll”, vörös-kék szőlőlevelekkel koronázott fejével. Addig dalai tüzes szekéren, mint ifjú Apolló, hajtja keselyét, a fiatal Bűnt, jó lovát, a

S.B.M.

fekete Álmot s „kis kordék döcögésével”, „gyöngekarú vén kocsisok” átkaival nem törődik. Hiszen ő a bús merészség, a világ csodája, aki az Értől indult el s a szent, nagy Oceánba fut bele. Tulajdonképen ő nem is akarja a győzelmet, de a „dőltére leső Tökmag Jankók” miatt kénytelen megmaradni Muszáj Herkulesnek.

Sok senki, gnóm, nyavalyás, talmi
Jó lesz egy kis hódolás és csönd:
Igy nem fogok sohse meghalni.

A gőgnek ebből a tornyából a csüggedés mocsarába hanyatlik:

Egy-két szegény íródiák
Sohse állított meg még sorsot
És népeket veszejtő titkos
Törvényes, nagy tragédiát.
(Az úndor óráiban.)

Én meg, a dolgom elvégzett,
Megrugdalt és levitézlett,
Megdöglök gyászos kacajjal
Magyar fajjal, jajjal, bajjal.
(Lovatlan Szent György.)

És immár kész a magyar költő sorsa:

Lelkemben a magyar fa
Lombjai esnek, hullanak:
Lombosan, virágosan
Igy kell hogy elpusztuljak!

Sohase látott, ékes, széles, ölelő szivárvány volt a józan és trágyás mező felett, parasztok, barmok, madarak elunt látványossága, akik szégyelték, hogy egy

rongy szivárvány alatt ellágyultak. S végre, miután a felhők beitták szent színeit:

A vén Nap leesett mosolygón,
Föllélegzett egész világ:
Nem valók az izzadt mezőkre
Eféle bolond és nagyszerű,
Szent égi komédiák.

Kétségtelen ezekből a példákból, amelyeket tovább lehetne szaporítani, hogy Adynak, amilyen halálosan szomorú volt a meglátása önmaga sorsszerüségéről, épannyira egyoldaluan sötét, keserű, sokszor ádázan gúnyos, gőgösen lekicsinylő, sebzőn éles és kegyetlen volt a meglátása és ítélete a magyar világról, irodalmi kortársairól, ellenfeleiről és a hivatalos közvéleményről.

Lehet vitatkozni, azaz talán vitatkozni sem lehet afelől, hogy ebbeli túlzásai mentendők-e és költőileg szépek-e, de magyarságának értékéről tisztán ez első csoportba tartozó versekből nem szabad ítéletet formálni, mert ezekben, a harc hevében és a személyes megtámadottság és visszavágás tüzében kétségtelenül nagyon kevés nyilvánul meg a *szeretetből,* a haza, a faj, a nemzet iránt. Meg fogom kísérelni a következő második csoport vizsgálatánál kutatni ezt a szeretetet. Addig is azonban a kérdés az, volt-e igazság Adynak eddig említett és efajta verseiben? És ha volt, ez az igazság magyartalan, vagy magyarellenes igazság-e?

Meggyőződésem szerint az egyik nagy és általánosérvényű igazsága e verseinek, illetve a bennük nyilatkozó lelkületnek, ami igazolja is az ő álláspontját, a túlzásoktól eltekintve, abban van, hogy Ady föllépteker és működése idejében a magyar költészet halott volt, sivár pusztaság, meddő és kisajtolt rög, amelynek nem volt többé hitele, hitető ereje, szuggesztív hatalma,

élettámasztó és életformáló lelke a nemzetre nézve. Nem mondom azt, hogy egyetlen virága sem volt már a mezőnek, nem akarok nevekkel sem bizonyítgatni, egyáltalában nem akarok részleteket nézni, hanem általánosságban kell megállapítanom, hogy a magyar költészet a nagy nemzeti költők után egyrészt nem mutat föl többé teremtő erejü, elhatározó és döntő szuggesztióju poétai egyéniséget, másrészt akiket felmutat, azok nem képesek a költészetnek egy nemzet életében mindig természetes és szükségszerű hivatását és szerepét betölteni, t. i. azt, hogy a kor *előtt* járjon, a saját nemzedékének és ifjúságának zászlóvivője, de legalább is kifejezője legyen. A 19. század vége és a 20. század eleje egyszerre, rohamosan változtatta meg az emberi psichét, különösen szociális öntudatában, viharként tornyosodott a világ fölé egy óriási lelki, társadalmi és gazdasági válság fellege s az akkori magyar nemzedék természetesen idegeinek remegésével reagált erre és megtelt, átalakult, kitágult és fölkavarodott az új idők új tartalmával. A költészet, a magyar költészet ellenben *elmaradt* a saját nemzedékétől és jövőjétől, látóerő hijján lemondott arról, hogy a talán zavaros, de új tartalomtól duzzadó jelen élére álljon, lelkéből zengjen, zászlója és szárnya legyen s ehelyett bálványt csinálva a mind kevesebbet olvasott és ismert s mind kevésbé hatékony népies-nemzeti nagyságokból, az utánzók ügyességével vagy ügyefogyottságával érzékeny hazafias történeteket szedett rímekbe költészet gyanánt, vagy a szociális nyomorától és kínzó problémáitól desztillált színpadi „népről” rajzolt unt és hamis képeket, vagy ha őszintébb volt és mást akart, egy enervált világfájdalom nyavalygós szentimentálizmusát és cukrozott szalonportékákat rakott ki a vásárra, nem tudva, vagy nem akarva tudni, hogy az eleven közösséget elvesztette a néppel is, a műveltekkel is, az ifjúsággal

is. Nem akarta belátni, hogy Petőfi és Arany óta megváltozott a világ és az élet kérdései mások lettek, hogy a nemzeti élet előtt hirtelen egészen más horizontok és értelem sötétlettek föl és hogy ő többé nem a láncszem, amely a régit az újjal összeköti és így meg is tartja, hanem a gát, amelyik a régit és az újat végzetesen elszakítja s míg azt, ami volt, üressé és hatástalanná másolja, az újat gyökértelenné teszi. Azért tartom költészetünknek Adyig tartó utolsó harminc esztendejét terméketlen, sivár pusztának és legszomorúbb időszaknak, mert egy helytelen és tehetetlen nemzeti kultuszból a saját korát és nemzedékét elejtette a kezéből és nem tudott annak életében tényezővé válni. Ezzel a világgal szemben Adynak igaza volt abban, hogy a maga égő lelkében azonosulva a maga nemzedékével és idejével, kikiáltotta és követelte a *magyar* költő jogát és kötelességét ahoz, hogy a jelenböl a jelenhez szóljon és nemzetét ebből a mesterségesen elzárt és élkorcsosított, leszegényített és elsötétített bálványtemplomból a világhorizont mélységébe és magasságába állítsa.

Magam is más kérdésnek tartom, hogy mit hozott Ady Nyugatról? De viszont azt is látnunk kell, hogy Ady egy eleven, fájdalmas vád ezzel a költészettel szemben s vádja az, hogy miatta és alatta kellett „parasztzsályává” korcsulnia a napkeleti harangvirágnak s ez a költészet zárta el a visszavezető utat az ősi szépségek felé és kényszerítette beteg halálvirággá lenni a felébredt költőt. Adyban is későre ébredt a magyar lélek ahhoz, hogy életet teremtsen. Mikor felébredt, már a „végzetszél fütyült” s a Halál Rokona végzetesen esett a halál bűvöletébe, mert nem volt már hívogató és tüzelő *életcél* csillaga a magyar égen.

A másik igazsága pedig Adynak abban van, hogy *őszinte, élőeleven* képe és megtestesítője egy tényleg

létező, szomorú, de szükségszerű *magyar öntudatnak,* a Kelet és Nyugat között meghasonlott, többé nem keleti és még mindig nem nyugati magyar meghasonlással teljes lelkének. Az az örök magyar tragédia, amely Muhinál és Mohácsnál kétszer rázta meg a nemzetet, Adyban harmadszor jutott fájó öntudatra éspedig egy már el nem kerülhető tragédia víziószerű bizonyosságával. Benne harmadszor sikoltott Nyugat felé a magyar szabadításért és harmadszor érezte meg, hogy soha nem lehet nyugativá még sem, hogy Kelet és Nyugat között „szégyenkalodába" került és a törpe végzet les reá. Hogy az a Nyugat, amelyet Ady keresett, olyan volt, amilyen, az csak teljesebbé teszi a tragédiát.

Ez azonban már átvezet Ady költeményeinek a *magyar sorsot* sirató, második csoportjához.

Nagy költőink hazafias versei közt mindenütt találhatunk egy-egy számra is jelentékeny csoportot, amely a szülőföld s általában a hazai föld áhitatos, rajongó szeretetét sugározza. Sőt szinte az a jellemző ezekre a költökre nézve, hogy nemzeti érzésüknek alaprétege és legerősebb tényezője ez a szülőföld-imádat. Különösen ismeretesek Petőfinek az Alföldet dicsőítő versei, amelyek nem egyszerűen „leíró költemények", ahogy a tankönyvek nevezték el őket, hanem a költő szerelmi vallomásai hazájához, igazi hazafias költemények. A másik csoport pedig, ami jellemző a nagy nemzeti költők hazafias lírájára, a nemzeti *mult* glorifikálása, mellyel hatni akarnak az elfásult jelenre. Szinte már sablonná lesz nyomukban az „ősök dicsőségében való sütkérezés" vagy a mult dicsőségével való korholása, lelkesítése a jelen nemzedéknek. Vörösmarty és Petőfi missziót tőltöttek be a hazafias lírának és epikának ezzel a formájával. A későbbi másolók és utánzók kezében azonban ez a sablon megüresedett és hatástalanná vált a már említett okok miatt.

Ady költészete jellemző és éles ellentétben áll a hagyományos nemzeti költészettel. A szülőföld, a hazai föld szerelmes leírásai, dicsőítése és imádata egészen hiányzik belőle. Vele, általa szinte lehetetlenné válik és meghal ez a „műfaj” a magyar irodalomban. Ellenkezőleg a régivel, vele egy új, szokatlan és megdöbbentő hang szólal meg :

Ez itt falú, az én falum.
Innen jőttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan.
Mert minden gonosz rajta van,
S itt jaj, átkos, fojtó az élet.

(Séta bölcsőhelyem körül.)

Az ő szemében az egész hazai föld valami „szomorú törvényt, titkot, bűnt és bűnhődést takar”. Két jellemző versében, „A téli Magyarország” és „Gőzösről az Alföld” címűekben a magyar, föld úgy jelenik meg, mint a halálos álomtalan álomnak, vagy mint a „zsíros Semmit” álmodó, virágtalan, fátlan, ködös sivatagnak reménytelen látványa, melyről „sok, nehéz, könnyes jóslást” sír ki az utas az éjbe rohanó gőzösről. Ez a magyar föld soha, egyetlenegyszer sem bűvöli el, ejti mámorba szépségével, egyetlenegyszer sem fakaszt a lelkében odaadó ujjongást, az otthon örömét és békéjét, szerelmes nosztalgiát, hanem mindig csak bánatot, keserűséget, olykor dacot, átkot és gúnyos kicsinylést. Századokon át hozzá voltunk szoktatva költőink által ahhoz hogy a haza földje olyan szentség, amelyet csak imádattal lehet említeni, amelynek csak szépsége van, amelyhez való tartozásunk túláradó gyönyör, elszakadásunk kárhozat és hazatérésünk üdvösség. Ezzel az uralkodó és uralkodóvá tett érzéssel szemben az Ady költészete olyan érzéseket mutatott meg, melyek teljesen idegenek

és a közmeggyőződéssel összeférhetetlenek voltak s azt a benyomást sűrítették váddá, hogy Ady *nem szerette, vagy talán éppen gyűlölte hazáját és szülőföldjét.*

Ugyanez az eset áll fenn nála a nemzeti *multtal* és annak dicsőítésével szemben. Az ő szemében a mult a csalásnak és csalódásnak, a tévedéseknek és tévesztéseknek szomorú bozótja és hínárja, egy *eltévedt lovasnak* halálba vivő, vak ügetése a ködben és éjszakában. *Nem szerette és átkozta* azt a multat, melyet a nagy költők tündöklő glóriába vonva, eszményként állítottak a jelen elé.

Hogy eldönthessük azt a kérdést: volt-e Adynak e magatartásában s szemléletében *szeretet* a haza és a nemzeti mult iránt, hogy költészete sugároz-e és milyen szeretetet sugároz ebben a tekintetben, röviden át kell tekintenünk verseinek idevágó csoportját.

Nemzetünk sorsával, magaviseletével, helyzetével más költőink is elégedetlenek voltak időnként és azt sem lehet mondani, hogy tartózkodtak volna a nemzet bűneinek olykor kíméletlen ostorozásától. Még sem érte egyiket sem az a vád, hogy gyűlölik hazájukat és nemzetüket. Mert költészetükben mindig volt hang és hely a nemzeti jellem, a mult és a haza dicsőítésére is. Adynál sem az a feltünő, hogy elégedetlen a nemzettel és nem magasztalja „hazánk természeti szépségeit”, a „tejjel-mézzel folyó Kanaánt”, hanem hogy költészete egyhanguan és végig reménytelen sírás, vagy ostorozás velük szemben.

Petőfi csak konstatálta azt a tényt, hogy „körös-körül sötét felhő az égen, egy *magányos* csillag ragyog középen, az a csillag ott a magyar nép képe, kit idegen, népek vettek középre” — s ebből a tényből ő lelkesítő fölhívást hozott ki. Adynak ez a magányosság a *végzet* képe volt, mellyel szemben nincs semmi lehetőség. Kölcsey Isten vezérlő kegyelmének magasztalja

azt, hogy nemzetünk a Kárpátok koszorújába jutott, *Ady ezt egy szörnyü, helyrehozhatatlan, végzetes eltévedésnek látja.* Ez a gondolat az, ami Ady költészetének nemzeti vonásához a megértés kulcsát adja.

Előtte soha senki sem volt, aki olyan abszolut, ösztönös átérzéssel érezte volna, vagy ha érezte, kimondani és folyton ismételni merte volna azt a meggyőződését, hogy Kelet népe, a magyar nemzet *eltévesztette az útját* akkor, amikor ide t. i. az akkori Magyarországba jött és itt hazát teremtett magának, hogy ez reánézve a végzet, a halál ténye volt, hogy itt sohase lehet itthon, hogy innen sohase juthat haza, hogy ez a föld nem a bölcsője, nem is a tüzhelye, hanem a sírja a nemzetnek. Vörösmarty roppant víziója a „sírról, hol nemzet sülyed el", Adynál egy predesztinált, ezredéven át kiteljesedő sors kikerülhetetlen tényévé iszonyodott, „a lelkek temetőjévé", „Haláltó"-vá, mely felett hiába keringenek szép, bátor, büszke madarak:

Hiába minden, mind lehullunk,
Húz a Halál-tó: elveszünk.
Hiába lelkünk, lángolásunk,
Szerelmünk, jóságunk, eszünk.
Erőt mi rajta nem veszünk:
Halál-tó marad Magyarország.

Ha a kísértetes őszben széttekint a dombkerítéses síkon, ahol ködgubában jár a November, a ködben, a szíve dobogásában az *„eltévedt, hajdani lovasnak"*, szerencsétlen nemzetének rémektől üldözött, vak ügetését hallja a fénytelen, halálos hináru pusztán. Ha mámoros tavasszal a csacska-részeg Duna fölé hajlik Szent Margit híres szigetén, hogy titkát kifaggassa, a „vén folyam-róka" nemzetének örök, boldogtalan végzetéről mormol, „mely sohase lesz másként, így rendeltetett".

Az útját tévesztett nemzet ezen a tájon, a „bús villámhárító” mentén a félemberek, félnemzetecskék szégyenkalodájában kell hogy elsenyvedjen, szárnyak nélkül, halottas esték sötétjében. A sorsa: „eredendő bűn, lanyha vétek, hideglelés, vergődés, könny, aszály”.

Annyira uralkodik Adyn ez a víziókká, látománnyá váló meggyőződés az utat tévesztett és rossz helyre került nemzetről, annyira végzetessé nő lelkében az az érzés, hogy nemzete itt *idegenben* van és rettentő magányossága halálos fagyként öli meg, hogy *ezt* az *érzését szükségszerüen és kikerülhetetlenül vetíti ki* a *magyar földre, magára*. És ebből születik meg az ő sajátos látása e földről: egy meglelkesített, élő, személyes valóság, amely azonban minden életnyilvánulásában kísérteties, babonás jel és utalás a végzetre és a halálra. „Csupa legendák és jelek”. „Csupa vérzés, csupa titok, csupa nyomások, csupa ősök, csupa erdők, és nádasok, csupa hajdani eszelősök”. „Valami nagy-nagy Sors, Ok, Cél van itt, valami nagy-nagy ős tanulság, amely kis népeket tanít”. „... zúg az erdő sorsot-hirdetőn, félelmesen... a fák közt az örök egyedüliség bús magyar titka zug”.

Ebből a lelki szituációból természetesen nem születhettek szerelmes énekek, dicsőítő himnusok a magyar földhöz, andalgó tájleírások és az otthonát, magasztaló lélek ömlengései. Ady nem énekelhetett a hagyomány húrjain arról a földről, amelyet nemzete sírjának, útvesztőjének, végzetének látott, ami még nem jelenti azt, hogy a *szeretet* hiányzott volna belőle e föld iránt, csakhogy ez a szeretet *tragikus*, komor, kritikus szeretet volt, hasonló és rokon a *Széchenyiével.*

Az a meggyőződése, hogy ennek a földnek történelmi helyzete nemzete életét és jellemét elnyomorította s se élni, se halni nem tudó felemás typust csinált belőle, aki

uralkodást magán nem tűr,
s szabadságra érdemetlen,
ha bosszut áll, gyáva, lankadt
s ha kegyet ád, rossz, kegyetlen.
(Sípja régi babonának.)

Ez a nép alkalmatlanná lett az életre, a teremtő, építő munkára, bezárt katlanában elhagyta magát, álmosan, tunyán tengődve, a béke a halála s nem a fejlesztője lett, csak akkor érzi hogy él, ha verik. „Nekünk Mohács kelll” — jajdul fel a költő:

Ha van Isten, ne könyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajta,
Cigánynépek langy szívű sihederje.
Verje csak, verje, verje.

Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.

A „hőkölés népé”-nek nevezi a magyart, legkeserűbb versében, amely arcunkba kergeti a vért, akkor is ha igaz, akkor is ha nem igaz:

Ez a hőkölő harcok népe
S mosti lapulása is rávall,
Hogy az úri kíméletlenség
Rásuhintott szijjostorával.

Mindig ilyen volt: apró khánok
Révén minden igának barma,
Sohse harcolt még harcot végig,
Csak léhán és gyáván kavarta.

Erőt mutattak, erőt látott,
Vertnek született, nem verőnek,
Őnerejét feledte mindig,
Sohse szegzett erőt erőnek.

Betyár urai így nevelték,
Nem rug vissza, csak búsan átkoz,
S ki egyszer rugott a magyarba,
Szinte kedvet kap a rugáshoz.

Valami szilaj, szinte démoni keserűség fojtogatja, amikor népének magával nem törődő, elfásult „minden mindegy”-bölcsességét jellemzi:

Kurucok így beszélnek:

Nekem pajtás, úgyis mindegy,
Farkas esz meg, ördög esz meg,
De megesznek bennünket.
Medve esz meg az is mindegy,
Az a szomorú és régi:
Véletlen, ki esz minket.
S az a szomorú és mindegy,
Hogy jó időben bennünket
Sorsunkra mi sem intett.
Nekem pajtás, úgyis mindegy,
Bánja fene, hogy ki fal föl
Buta, bús mindegy-minket.

Magyar földön még a vigasság sem egyéb, az a bizonyos sírva-vigadás sem, mint a halál hívása:

Nótázó bűnők, hetyke gazság,
Törik-szakad és csak azért is,
Halál-hívás,
Csuhaj: ez a magyar vigasság.

Már nem várunk, semmit se várunk,
De egyet még ugrik a kedvünk.
Egye fene:
Hátha vigabb lesz a halálunk?

Kétségtelen, hogy ilyen hangú és keserűségű jellemzést a nemzetről nem ismerünk irodalmunkban, nem is annyira a kifejezések szempontjából, melyekhez hasonlók Petőfinél is akadnak, hanem a szavak mögötti lelkület páratlan keserűségét tekintve.

Mindennek okát Ady abban látja, hogy a magyarság ezen a földön sohasem élhette és nem élte a *maga életét.* Eredeti természetét és erejét elvesztette, a nyugati világ mindig idegen maradt neki s önmagát megtalálnia sohasem sikerült. Gyáva volt arra, hogy önmagához visszatérjen s ezért szolgává kellett lennie, nemcsak politikai, hanem szellemi tekintetben is.

Mert gyáva volt és szolga volt
S életét élni sohse merte,
A Sors, a sorsa
Hajh, be megverte, be megverte.

Azzal verte meg, hogy elámított, megcsalt, kicsúfolt szolgája legyen tőle mindig idegen, őt mindig önzően kihasználó s aztán elhajító érdekeknek:

Idejében mért nem mondták,
Hogy a mi kuruc-leses éltünk
S a védekezés magunk ellen
Bécsből rántott vész-mulatság.

Szegény magyarság, szegény Mesebeli János, akit a „messze város”-ért birkózni küldenek a sárkánnyal, a mesebeli királyleány kezével hitegetve:

Kellesz a nagy arénába,
Akkor is, ha életednek
Életed lesz majd az ára.

Ha már egyszer idegenbe,
Valamikor ide bújtál,
Rohanj jól kimelegedve.

A királylány: mese, János,
De nincs élőbb a mesénél
S mese ellen minden káros.

Bajban van a messze város,
Gyűrkőzni kell a Halállal:
Gyürkőzz János, rohanj, János.

Igy került a magyarság „A fajok cirkuszába”, ahol szomorú bohóc-sors: a mások *mindig késő utánzása* lett a sorsa.

Mindig, minden ideálunk
Másutt megunt ócskaság már,
Harcba szállunk
S már tudjuk, hogy kár a harcért.
Csak cammogva fonjuk éltünk
Mások elhányt guzsalyáról
S nem kár értünk,
Ha elvágják fonalunkat.
— — — — — — — — — — — —

Céljainkat elcélozták,
Életünket már elélték.
Cirkuszponyvák
Bohócsorsa leng előttünk.

Mi lehet, mi lesz tehát a sorsa egy nemzetnek, amelyiknek nincs öncélú élete, nincs saját élete, céljai

régen meg vannak valósítva mások által s amit még tesz, az csak a mások elhányt, megúnt, lejárt guzsalyáról való életfonás, lopott, utánzott tengődés? Ady, mint egy új Jeremiás, szörnyű látományról prófétál:

Kezében óriás rostával
Áll az idő és rostál egyre.
— — — — — — — — — —

Oh, aszottak és be nem teltek
S óh, magam is, faj-sorsom osztván,
Be igazság szerint hullunk ki
A kegyetlen óriás rostán
Kedvét nem töltvén az Időnek.

Ezekből a keserű versekből egy láncolatos gondolatsor fonódik tehát: a Keletről elszakadt magyar *önmagától* szakadt el, utat vesztve tévedt a népek és érdekek ütközőpontjába, visszafelé elzáródott az utja, a Nyugattal szemben idegen maradt, se keleti, se nyugati felemás lelke elnyomorodott, a maga életét nem élhetve, másoknak késő és elmaradt utánzója lett, erőit szolgaként idegenek használták ki a maguk céljaira s azokkal együtt most ő is céltalanná lett, tehát nincs többé értelme és lehetősége az életének: kihull az Idő kegyetlen rostáján. Ez a magyar sors Ady költészetének tükrében.

Két kérdés merül fel most előttünk: *igaz-e* Adynak ez a sorslátása és gyűlölettel, káröröm mel, vagy zokogva és a szeretet kétségbeesésével látta-e ezt a sorsot betelni nemzete fölött?

Az Ady igazsága nem *abszolut* igazság, nem szabad, hogy az legyen. De egy *vátesznek* irodalmunkban és történetünkben páratlan erejű, ősösztöniséggel megérzett és víziószerűen meglátott igazsága a maga nemzedékére és arra a Magyarországra nézve, amely a nagy háborut megelőző évtizedekben élt és a háború végén össze-

omlott. Adynak abban van a sajátos prófétai jelentősége, hogy ennek az összeomlásnak fagyasztóan előrevetett árnyékát meglátta és érezte akkor, mikor még mások, az egész nemzet önfeledten sütkérezett a fényben és hogy a felsötétlő veszedelem okait nem külső körülményekben, hanem belső, a századok folyamán már jellemvonásokká lett lelki tulajdonságokban és ezekből fakadó belső nyomorúságokban látta meg, tehát a véletlen eshetőségeken felülálló s azok által nem elhárítható végzetszerűségben.

Igy állván a dolog, egy egészen bizonyos: azok, akik abban a meggyőződésben élnek, hogy a magyar nemzet történetében az 1867 utáni félszázad volt a legboldogabb és legdicsőbb korszak s akik ennélfogva a nagy összeomlás belső és megelőző okait elismerni nem hajlandók s azt egy külső és véletlen szerencsétlenségnek hajlandók tartani, amely nem szükségképen következett be, sohasem fogják megérteni, elismerni, méltányolni Adynak ezt az idői, szubjektíve teljesen jogosult igazságát. Mivel tudvalevő, hogy még nagyon sokan vannak ilyenek, Adynak ezt az igazságát objektív mértékkel megállapítani ma még nem lehet, vagy nagyon nehéz lenne, ez igazában csak egy későbbi történeti távlatban lesz lehetséges, amely a hozzánk még nagyon közeli korszak igazi mérlegét elfogulatlanul fogja felállítani. Ez azonban nem akadályozhat meg annak megállapításában, hogy Adynak a saját megérzése és meggyőződése alapján joga volt a saját korára és nemzedékére vonatkozóan úgy látni, ahogy látott s belső jeleit feltárni egy katasztrófának, mely az ő hite szerint *ezek* miatt fog bekövetkezni. Különösen jogosolt ez azért, mert be is következett.

A magyar földre kivetített és átvitt sorsmegérzés, a jövő kísérteties árnyaival benépesített, szomorú jóssá lelkesített föld egy *költői* teremtés s ezért és így époly

jogosult látomás, mint akármely költői vízió, például az, ka egy költő a mások által virágzónak látott leány arca mögött a vigyorgó koponyát látja, amellyé az az arc lesz, ha szépsége lehervad róla a halálban. Ady *látta* ezt a halálfőt a magyar föld és nemzet másoknak talán boldogan virágzó arca mögött és mert látta, költőileg joga volt erről beszélni. Sajnos, annál inkább, mert ez a halálfő tényleg ott lappangott a virágzó külső alatt és akár belső okok miatt, mint Ady hitte, akár külső szerencsétlenség következtében, mint mások hiszik, egy rettenetes őszön tényleg a szemünk közé vigyorgott.

Az a gondolat, hogy a magyarság útat tévesztett és hogy ennek átkaképpen, mint egy elvarázsolt, magát nem találó napkeleti királyfi, elnyomorodott, hozzá méltatlan szolgaság letargiájában idegent utánzott és szolgált s megcsalatva és csalódva elvesztette élete sajátos célját, eredeti hivatását: ez nemcsak az Ady gondolata, hanem nagyon sokaké, melynek igazsága felett vitatkozhatnak a politikusok, a történészek, a nevelők, a különféle egyéniségek és világnézetek, de ezt az érzést költőileg kifejezni Adynak teljes joga volt, mivel egész lelkét megrázó erővel érezte azt s mivel a Mesebeli János tragikus naivságát és A fajok cirkuszában imitátornak kikiáltott nemzet fájó és megalázó szerepét történelmünk legszomorúbb tapasztalásai és a fölényes külföld büszke nyilatkozatai épen elégszer harsogták a fülünkbe, ha ugyan *elégszer!*

Ady egy sötétenlátó, tragikus nemzedék lelkének *kiáltó szava* volt és néma, elnémított, kifejezésre jutni nem tudó vészkiáltásnak adott rettentő és megrázó hangot, egy boldog nemzedék önfeledt és vak uralmának közepette. Mert azt sohasem szabad elfelednünk, hogy az Ady Magyarországában tényleg két nemzedék élt: egy uralkodó és boldog nemzedék, a politikai és

S.B.M.

szellemi *liberálizmust* képviselő és abból élő, lassanként az *idősebbek* generációjává váló réteg és egy másik, a kor nagy szociális válságait önmagán tapasztaló és a liberálizmus ragyogó felszíne alatt egy politikai, társadalmi és szellemi tekintetben egyaránt fojtogató elnyomást szenvedő réteg, mely a fölnövekvő és lassan megszaporodó *ifjabb* nemzedékből tömörűlt.

Nem szeretném, ha ezt a nemzedéket összetévesztenék azokkal, akik Ady körűl hangoskodtak, vagy okvetlenűl azzal a *radikális* irányzattal azonosítanák, amely Adyt magáénak hirdette s amelylyel ő magát bizonyos tekintetben azonosította is. Eltekintve attól, hogy ezek között is lehettek ilyenek, én egy olyan *magyar ifjabb nemzedékre* gondolok itt, amelyik bár hangot nem adhatott, nyilvánosan nem jelentkezett, szerephez nem jutott, amely nem is tömörűlhetett táborrá, de a főiskolák és egyetemek padjaiban és a mindennapi élet kezdő pozícióiban szétszórva mindenütt érezte ezt az elnyomottságot és válságot, mindenütt telítve volt azzal, hogy a nemzeti és szellemi élet képe válságosan megváltozott, hogy az óriási szociális fordulat a világ életében nem hagyhatja mozdúlatlanúl a magyarságot sem, hogy revízió alá kell kerülnie annak a negyvenesztendős közfelfogásnak, társadalmi életformának, tudományos, irodalmi és művészeti, gazdasági és politikai érának, mely az akkori Magyarország hivatalos életében és közmoráljában uralkodott.

Ez az ifjú Magyarság Ady sorslátásában, nemzetjellemzésében, földszemléletében, tragikus prófétai végzethirdetésében ösztönösen az *önmaga lelkének szavára* ismert, Ady az ő lelkének kiáltó szava volt és igazolását ezeknek a lelkeknek rezonanciájában bírja.

Ady igazolásával szemben felhozható, hogy sorslátása mégsem igazolódott, mert a magyarság a nagy összeomlással sem húlott ki végleg az Idő rostájából

s hogy szétszakítva is él és új életének útjait keresi. Először is azt mondom: hála Istennek! Másodszor azt kell mondanom, hogy a költő annyira benne élt annak a magyarságnak életében, amelyről énekelt s lelkét annyira betöltötte az akkori helyzet tragikuma, hogy *annak* a helyzetnek összeomlásán *túl* látnia nem adatott meg. Ebben egyoldalu és vigasztalan, de viszont az *akkori* magyarságra nézve és *annak* a szituációnak végzetére nézve sorslátása igaz és igazolt. És most jön a harmadik mondanivalóm, a mai magyar ifjúsághoz. Én azt hiszem, hogy a *régi* magyarság csakugyan meghalt és kihúllott az Idő rostájából. Én azt hiszem, hogy ki is *kellett* húllania. Én azt hiszem, hogy abból a rostából csak az *örök* magyarság nem hullhat ki, azaz ami a magyarságban is örök érték. Ady *próféciáit* hallva, ma már a *beteljesedett* próféciákat halljuk a *régi* magyarságra nézve. És szerintem annyira egyet kell értenünk ebben vele, hogy *nem is szabad megengednünk,* hogy az, ami felett ítéletet mondott az Idő, halottan is életet szimuláljon és továbbkísértsen közöttünk. *A régi bünöknek* holtan kell maradniok. Sokkal jobb és igazabb úgy fogadni a katasztrófát, mint életellenes bűneink megérdemelt bűntetését, mint azt csak esetleges szerencsétlenségnek tartva, megmaradni a régi bűnökben. Mert ebben az esetben *tovább is áll a végzet.* Ebben az esetben a sors poharának csak egy része telt be és következik a szörnyűbb folytatás. A magyar ifjúságnak nem szabad *elbizakodnia* abban, hogy Adynak nem volt igaza, hanem le kell vonnia az Ady szomorú sorshirdetésének élő tanúságát: a magyarságnak *mássá, újjá* kell lennie. Valóban, a magyarságnak el kell hagynia azt a gyávaságát, hogy a mások életének hátulcammogó, elkésett és majmoló utánzója legyen, tényleg föl kell szabadulnia abból a szolgaságból, hogy akár a maga bűneinek, akár a mások

önző érdekeinek öntudatlan, léha szolgája legyen. Igaz, hogy a magyarságnak *a maga életét kelt élnie. Azaz* a saját nemzeti jelleme és kulturája által *egyetemesen emberi* értékű életet kell önmagából kitermelnie s az élet minden területén megvalósítania. Annyiban lesz igazolva létjoga a történelem és a világ ítélőszéke előtt és annyiban fog elpusztíthatatlan értéket képviselni e világban, tehát jövendőt is, amennyiben *önértékű és egyetemesértékű emberi életet* tud egyéni, társadalmi és nemzeti életében produkálni. Ennek az intenzív, lelki nagyságnak újjászületett élete az ő jövője. És ez a jövő a magyar ifjúság odaadásán és elszántságán fordul meg. Ady sorslátását *igazolni* fogja az a magyar ifjúság, amelyik ezt önmagára és a jövendőre nézve *megcáfolja.*

Azt a kérdést, hogy Adyt a nemzete iránti szeretet, vagy ellenkezőleg a káröröm és gyűlölet indította-e szóra eldöntöttnek tartom. Negatíve egyetlen sora sem ad bizonyítékot erre a vádra, pozitíve ellenben számos verse tesz bizonyságot arról az együttszenvedő, kétségbeesett szeretetről, mellyel magát nemzetével azonosította s bár a „legoktalanabb szerelemnek" nevezte egyszer ezt a szeretetet, megható vallomást tett arról, hogy mint a „föl-föl dobott kő", még ha időnként el-elszakasztó vágyak repítenék is el, még ha maga a nemzet dobná is el magától:

Százszor földobnál, én visszaszállnék,
Százszor is, végűl is.

Igaz, hogy az ő magyarszeretete nem volt egyformán lángoló rajongás, nem volt folytonos, csöndes fénnyel világító szelíd odaadás, hanem lázongó, dacoló, viharzó, áradó és apadó tenger, amely néha dühösen csapkodta a partokat, mintha rombolni akarna, de

igazi vágya az volt, hogy elcsitúló húllámai a part fövényét szelíden csókolva pihenjenek el. Hiszen, amint maga mondja, szíve minden csapkodásának oka: „szeretném, ha szeretnének”. S egyik legszebb versében, a *„Nótázó, vén bakák”* címűben tragikus szeretetének megrázó felkiáltásával tesz vallomást:

„Be szép ilyen végzetes néppel
Ugyanaznak tudni magunkat.”

Persze, lehetséges az Ady verseiből kollekciót gyűjteni olyan kifejezésekből, melyek nem megtisztelők a magyarságra nézve. De ilyen kollekciót más költők is szolgáltatnak. Vagy elfeledtük volna ezt a mondatot: „Mi a magyar most? Rút, szibarita váz.” Vagy ezt: „Jaj az olyan kertnek, jaj még annak is, mert megverte az Isten, ahol mint ti vagytok, magyar ifjak, ilyen virágok teremnek.” Vagy ezt: „A magyar magyar lenni elfeled, vagy szégyenel, És az ily elkorcsúlt nemzet életet nem érdemel.” Vagy ezt: „Nehogy ki távol sír e nemzeten, Megútálni is kénytelen legyen.” Ezeket és sok ilyet Berzsenyi, Petőfi, Tompa mondogattak bánatukban. De kétségtelen, hogy sem náluk, sem Adynál az ilyen kiszakított részletek vagy egyes versek nem lehetnek döntők magára a lelkűletre nézve, amely egész költészetüket áthatja. Ha Ady egész költészetét tekintjük át, akkor uralkodó benyomásunk az lesz, hogy egy kétségtelenűl végletek közt húllámzó, nagyon szubjektív és érzékeny, de nemzetét, mint önmagát szerető lélek hangját halljuk, akinek az a meggyőződése, hogy ő példázatos megszemélyesítője fajának, bántódásai a nemzet sérelmei, erői a nemzet erői, bűnei a faj bűnei, sorsa és végzete hazájáéval egy és ugyanaz. Hogy mennyire azonosúlt Ady a magyarsággal, azt az is bizonyítja, hogy gúnyolódni tulajdon-

képen nem tudott vele és felette, kívűlről, mint Petőfi, inkább átkozódott, szidalmazott, tajtékzott, tombolt, de nem kacagott és nem játszott vele se pajzánúl, se keserűen. És ezekben a kifakadásokban sokkal több együttérzés van, mint a szatírákban. Lelkének végletes együtthúllámzását őmaga fejezte ki ezzel a verscímmel: „Útálatos, szerelmes nációm.” Voltak most már olyan bűnök és bajok a mágyar földön, melyekkel Ady nem azonosította magát, melyeket már kivűlállva ostorozott, amelyeket mintegy épen azzal magyarázott, hogy azokat a magyarság tipikus bűnei: a lusta önelhagyatkozás és nemtörődömség tettek lehetővé. Faját épen azért korholja, mert engedi, hogy ezek az idegen bűnök és rontások elpusztítsák. Itt jönnek most már szóba Adynak azok a versei, melyek *szociális* jellegűk és tartalmuk szerint világítják meg az ő magyarságát.

Ady Magyarországa Budapestből és a faluból áll. Budapest jelenti neki a cifra, dőzsölő, idegen, szívtelen gazdagok karneválját és a „betyár urak”, a néppel nem törődő, azt kizsákmányoló, mindent a maguk hatalma szempontjából mérő és népüket a maguk érdekeiért sötétségben, szolgaságban tartó politikai basák központját, akiket aztán az érdekből hajbókoló hivatalos társadalom és kultura táncol körül. Őmaga mind a két tényezőtől idegen. A falú, amelyhez néha olyan meghatóan vágyik vissza, amelyről néha olyan édes álmai vannak (Hazamegyek a falúmba, Álom egy méhesről), idegenné lett az ő látásai, álmai számára, elűzi magától (El a falúból, Elűzött a földem), a város, t. i. Budapest, a „csúf”, kétségbeejti lelketlenségével és gonoszságával. Adyban egy nagyszabású, szabad, fényes, költői élet álma él, melyhez a magyar falu álmos, szomorú, robotos, szűrke és alacsonyszintű élete époly idegen, mint a magyar város üreslármájú, kérkedő, másfelől vaskalapos, korlátolt és gépies világa.

Azt a levegőt, amely után ő úgy vágyik, Páris adta, vagy inkább csak mutatta meg neki. Páris jelentőségére Ady költészetében, később akarok rámutatni, itt csak jelzem, hogy ez a sokféle vádra alkalmat adott szerelem Páris iránt, Adynál talán nem is a *valóságos* Párisnak szólt, hanem sokkal inkább egy, olyan *élet-vágynak,* melyet az adott körűlmények között Páris szimbolizált neki, természetesen egy *költő* fantáziáján keresztűl nézve. Nagyon tévednek azok, akik azt hiszik és állítják, hogy Adyt Páris úgynevezett *romlottsága* bűvölte meg. Ez a lélek *menekűlt* a szűrke, korlátolt, elmaradt, mégis nagyképű, ezer társadalmi és politikai, művészeti és gazdasági béklyóval bilincselt magyar élettől és Párisban a szabadság, a világhorizont, az emberi élet mozgalmas lüktetésének óriásarányú áramlása, egyszóval a maximumra felfokozott *életérzés* öröme, mámora ragadta meg. Ezért ismétlem, hogy Páris *élet-szimbolum* és nem adottság Ady költészetében, Ady Párisát más nem találná meg abban a városban, melyet földrajzilag így neveznek.

Adynak az volt az uralkodó tapasztalása, hogy a magyar föld és élet sem a falu, sem a város miliőjében nem képes táplálni és nem akar tűrni *nagyszabású, egyetemes horizontu emberi életet.*

A magyar skála a falusi kisszerűségtől a városi középszerűségig terjed, tehát alkalmatlan arra, hogy belőle egy magasrendű, szabad, világversenyképes élet ujjongó dallama csendűljön ki.

Ady a zseni iszonyatával borzad ettől a kis- és középszerű életkalodától. Néha, fáradt és hasztalan vergődések közt fölnyílik a szeme a falu életének ősegyszerű formái közt rejlő nagyság, a bölcs, intenzív lelki nagyság iránt, amelyből „bátor, tiszta, szűz, erős, földszagú gondolatok” származhatnának a falú „összívével megbékűlt lélekből”, azonban ez csak ritka és pilla-

natnyi narkózis nála, az uralkodó hang mindig az marad, hogy ez a nemzet örök kisszerűségre van kárhoztatva, hogy sorsa a lemaradás az élet versenyéről s hogy ami a legszomorúbb, itt minden nagyratörő életnek el kel! nyomorodnia és pusztúlnia.

Már tárgyaltuk Adynak azokat a verseit, amelyekben ezt, mint végzetes történelmi helyzet és öröklődő faji bűnök eredőjét, látja és okolja meg. De emellett van egy vádja, amelyet nem ebből a látószögből szemlél, hanem amelyekért egyeseket és osztályokat tesz felelőssé. Egész sereg versében, mint pld. A legszentebb csók, A hadak útja, Az utca éneke, A grófi szérűn, Dózsa György unokája, Álmodik a nyomor, A proletár fiú verse, Barangolás az országban, Arat a magyar, A tavalyi cselédekhez, s általában, úgynevezett forradalmi verseiben Ady az uralkodó magyar osztályt, az arisztokráciát, az „urakat”, a gazdagokat vádolja és teszi felelőssé mindazért az életnyomorításért, ami anyagi és szellemi tekintetben a magyar földön végbemegy. De a vádja itt sem mindennapi. Tulajdonképen nem az a vád ez, amely a szociálizmus értelmezése szerint a munkás vádja a kizsákmányoló tőke ellen, hanem egy föltétlenül arisztokrata lélek, egy magát igazi úrnak érző, szinte királyi öntudatu lélek vádja azok ellen az uralkodó elemek ellen, akik lélek szerint méltatlanok erre az uralomra, mert nem elég nagyszabásu, nem elég tághorizontu és nem elég tehetséges lelkek ahhoz, hogy emberi módon tudjanak uralkodni és vezetni s érzéktelenek az élet szépségei és mélységei iránt. Ady meggyőződése szerint az a bűnük, hogy *méltatlanok* az uralomra és így azt elnyomással és zsarnoki önzéssel, amellett történelmi látásra képtelen elvakultsággal, egész országuk romlására gyakorolják. Ady vádja tehát azt a magyar konzervativizmust illeti, amelyik azért konzervativ, mert kicsinyes-

ségében és korlátolt önzésében képtelen és tehetségtelen új lehetőségek és új életparancsok meglátására és követésére. Ebből a látási módból kellett következnie annak, hogy Ady lassanként odafordúlt, ahova különben hívták is, ahol ügyesen ki is használták zászló gyanánt: a magyar politikai radikálizmus táborához. Ott t. i. egy egyetemesebb, a világot betöltő gondolat, a szociális forradalom gondolata érlelődött és hánykódott, ott volt egyik világhorizont, egy olyan jövendő látomása, amely Magyarországot az egész világ vajudó válságába kapcsolta be. És így lett Adyból az „urak" ellen harsogó *proletár költő,* helyesebben a *proletárság* költője, forradalmi dalnok. Hangsúlyozom, hogy nem a *magyar nép* költője, mert ez esetben egészen más tartalmi alakulatot nyert volna lírája, hanem a *nép*, mint osztály, mint szociális kategoria, mint *proletárság* költője. Önmaga is kifejezte ezt, öntudatosan és programszerűleg:

E roppant nép nem Csaba népe,
Melyről legenda szólott nektek.
Más nép e nép, ez csak: a Nép.
A fölkelt Nép, S Ugye, remegtek?
(Hadak útja.)

Bár Ady efajta versei közt is akad néhány költőileg és emberileg szép és igaz költemény, mint pl. az Álmodik a nyomor, de egészükben, nézetem és érzésem szerint, egy a költő lelkétől és természetétől idegen területre való tévedés szülöttei és nagyon sokszor mesterkéltek, erőltetettek, nagyhanguak, sőt ízléstelenek is. Mert Ady természeténél fogva nagyon messze állott a szociálizmus egész szellemétől. Először is annyira Énköltő volt, hogy képtelen volt a lelkén át nem szűrődött és közvetlenül át nem élt érzések őszinte kifejezésére,

azután annyira *fajmagyar* volt, hogy a szociális kategóriák, osztálytagolások és a szociálista ideológia szerinti emberszemlélet ránézve teljesen idegen és mélyebb értelemmel nem bíró jelszó maradt, végre annyira született *úr,* annyira individuális arisztokrata lélek, annyira történeti öntudatu nemes és annyira uralkodásra és bámultatásra termett zseni volt, hogy ez az akkor nálunk még újszerű, meglehetősen éretlen fanyarságu, vad és idegenszerű proletárképződmény őszinte érdeklődésre, de pláne szenvedélyes rajongásra és szeretetre ezt a magyar úri költőt, ezt a fejedelmi individuálitásu szellemi arisztokratát nem indíthatta. Az, aki igazán szívéből fakadó gőggel vetette oda: „Én magamért vagyok, s Magamnak... Hagyjatok meg Urnak, Magamnak", nem született proletárköltőnek. Vele az a tévedés történt, hogy az uralkodó szűklátókörüség, törpeség, és bornírtság elleni vádjával nem oda fordúlt és nem azokat hívta harcra és nem arra a harcra hívta őket, ahová, akiket és amire hívnia kellett volna.

De a *vád* itt is igaz volt, csak a fórum volt illetéktelen. Az Ady által is sokat emlegetett szellemi martírok, a Magyar Messiások ismert és ismeretlenűl maradt egész sora bizonyít amellett, hogy Ady itt is meglátta, átérezte, kijajgatta egy nagy magyar bűnünket, amely tényleg megvolt és megvan közöttünk.

A magyar nemzetnek végzetes hibája az, hogy vezetését nem volt képes a szellemi arisztokrácia, legtehetségesebb, a legegyetemesebb látásu és lelkületü, a legműveltebb és legkiválóbb jellemü fiainak kezébe tenni le, hogy sohasem állt igazán *lelki* vezérlet alatt, hogy irányításához és kormányzásához épúgy, mint neveléséhez hozzátapadt a korlátoltság, a szűkkeblűség, elfogúltság, pártoskodás, szellemi törpeség és tehetetlenség átka. Nemcsak porbahúllatta, de el is taposta, el is temette a tehetségeket, a talentumokat. A szüle-

tési és vagyoni alapon való nemzetvezetés lassanként a a szellemi középszerüség uralmát rögzítette meg és elzárta a haladás útját, ami kicsiny és ütközőpontban álló nemzet számára, melynek egyedüli életlehetősége a szellemi rugékonyság, befogadóképesség, progresszivitás és egyetemességre törekvés, végzetes hiba.

Ezt a hibát azonban sem akkor, sem ma, ami viszonyaink között s a mai viszonyok között azon a szociális forradalmi úton, a miről Ady is, bár csak lényétől idegenül, beszélt, helyre hozni nem lehet. Először is a magyar proletárság sem számban, sem erőben nem jelentette a nemzet döntő erejét, azután a magyar viszonyok közt a szociálista propagandával szervezett munkásság még nem állt azon a nívón, hogy irányító és vezető réteggé lehessen, de maga az új ideológia is még idegen és távoli volt a magyar lélektől és nem is magyar lélek által volt irányítva és propagálva. Mindezek gyászos bizonyítást nyertek a kommunizmussal. Azonban az is bizonyos, hogy a létkérdés a hagyományos módszer fenntartásával sem oldható meg. Ady vádját tehát, mint akkor is kellett volna, ma is annak a *magyar ifjúságnak* kell meghallania és megszívlelnie, amelyik nemzetének szellemi vezetője, értelmi és erkölcsi irányítója, a tudomány, művészet, társadalmi élet, gazdaság és a kormányzás területén hivatott és köteles vezére lesz: a magyar diákságnak. Senkinek sincs joga egy nemzeten uralkodni, csak szellembeli és jellembeli kiválóságnak. Minden egyébnek eszköznek kell lennie a szellem kezében. A magyar ifjúságnak azért kell küzdenie, hogy ahol magyarság él, ott a magyar szellem legerősebb és legkiválóbb hordozói legyenek az irányítók. A magyarságot egyedűl a világnívóra emelkedő *műveltsége* mentheti meg. A *kulturában* van egyedül fölfelévivő útja. Ésszel és szívvel biztosíthat egyedűl életet magának. S ha ez így van, akkor a magyar if-

júságnak hadat kell üzennie minden törpeségnek, minden szűkkeblü kicsinyességnek, elmaradottságnak, szellemi tunyaságnak, elfogultságnak, pártosságnak és rosszakaratú butaságnak. A magyar szellem legnemesebb és legkiválóbb tulajdonságainak érvényesülését kell kivívnia minden téren. Szegény és kicsi nemzet kisszerü, vagy középszerü szellemiség mellett nem élhet meg.

Vádlott-e hát, vagy vádló Ady Endre a magyarság kérdésében?

Én azt hiszem, mihelyt megszűnik vádló lenni, mert vádjait egy új magyar nemzedék *élettel* cáfolja meg, azonnal megszűnik vádlott is lenni.